

УДК 338.48 (0758)

І. С. Гурська,

к. е. н., доцент, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Бережанський агротехнічний інститут"

ORCID ID: 0000-0003-0547-6799

І. О. Федуняк,

к. е. н., доцент, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Бережанський агротехнічний інститут"

ORCID ID: 0000-0002-8399-5167

І. В. Стемковська,

старший викладач, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Бережанський агротехнічний інститут"

ORCID ID: 0000-0002-4705-7253

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.5—6.63

ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ТА ПІСЛЯ ПАНДЕМІЇ

I. Hurska,

PhD in Economics, Associate Professor, SS NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

I. Feduniak,

PhD in Economics, Associate Professor, SS NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

I. Stemkovska,

Senior Lecturer, SS NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

FORMATION AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE MARKET OF TOURIST SERVICES IN UKRAINE DURING AND AFTER THE PANDEMIC

У статті досліджено питання перспектив розвитку ринку туристичних послуг під час та після пандемії. Запропоновано ряд дій, які необхідно реалізувати для розвитку та ефективного формування попиту і пропозиції на ринку туристичних послуг в Україні під час та після пандемії.

Авторами визначено, що функціонування та розвиток ринку туристичних послуг є складним динамічним процесом. На його формування впливають: політичні, демографічні, природні, науково-технічні, соціокультурні, економічні, міжнародні та інші фактори, які не мають безпосереднього впливу на формування туристичної галузі, але відображаються на ній.

Виокремлено етапи розвитку туризму в Україні щодо подолання пандемії, що дозволить швидко відновити зростання туризму, забезпечить додаткові надходження в бюджет та відновлення соціально-економічної стабільності як країни загалом.

The article examines the prospects for the development of the market of tourist services during and after the pandemic. A number of actions are proposed that need to be implemented for the development and effective formation of supply and demand in the market of tourist services in Ukraine during and after the pandemic.

The authors determine that the functioning and development of the market of tourist services is a complex dynamic process. Its formation is influenced by: political, demographic, natural, scientific and technical, socio-cultural, economic, international and other factors that do not have a direct impact on the formation of the tourism industry, but are reflected in it.

It is established that the formation of proposals in the market of tourist services in Ukraine is based on such types of tourism as: children's, youth, family, ecological (green), cultural, health, sports, religious, underwater, mountain, adventure, hunting, car, amateur tourism. It is noted that these tourist services are the main driver of formation and prospects of development of the tourist market in Ukraine.

It is proved that the situation with COVID-19 for Ukrainian citizens has limited the choice of vacation abroad, which in turn has significantly increased the flow of tourists in the domestic market of tourist services and obliged domestic tourism industry to strengthen the position of domestic tourism. Namely, to develop thematic tourism in the country, which provides for the development of rural green, cultural and cognitive tourism and their varieties.

Emphasis is placed on the need for state support of the market of tourist services in Ukraine through the implementation of the draft Law "On Amendments to Certain Legislative Acts on State Support of Culture, Creative Industries, Tourism, Small and Medium Business in Relation to Restrictive Measures, related to the spread of coronavirus disease (COVID-19) "and" Roadmap for competitive development of tourism in Ukraine ".

The stages of tourism development in Ukraine to overcome the pandemic have been identified, which will allow to quickly restore the growth of tourism, provide additional budget revenues and restore socio-economic stability as a country as a whole.

Ключові слова: ринок туристичних послуг, попит, пропозиція, туристична галузь, туристичні ресурси, міжнародний туризм, внутрішній туризм, сільський зелений туризм.

Key words: market of tourist services, demand, supply, tourist branch, tourist resources, international tourism, domestic tourism, rural green tourism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ринок туристичних послуг є складовою загального ринку України, який впливає на соціально-економічний розвиток держави. Ринок туристичних послуг складається з туристичного попиту, туристичної пропозиції та ціни туристичних товарів. Від успішної взаємодії попиту і пропозиції залежить ефективно формування й розвиток галузі туристичних послуг, що забезпечить зростання суб'єктів туристичного ринку та в свою чергу призведе до збільшення надходжень у бюджет країни.

У зв'язку з поширенням COVID-19 галузь туристичних послуг постраждала найбільше, зокрема через обмежувальні заходи щодо пересування громадян та заборону авіаперевезень тощо. Президент Всесвітньої ради з туризму та подорожей (WTTC) Глорія Гевара вважає, що туристична галузь може понести втрати від пандемії в розмірі 22 млрд дол. США, або більше 20 млрд євро [1]. Втрати туристичної галузі в Україні оцінюються у 2020 р. понад 1,5 млрд дол. США.

Пізній початок курортно-рекреаційного сезону, внаслідок впровадження обмежувальних заходів, також створив кумулятивний ефект, який негативно вплинув як на індустрію відпочинку та подорожей, так і на супутні галузі — готельно-ресторанний бізнес, транспорт (пасажирські перевезення), роздрібну торгівлю, індустрію розваг та діяльність установ культури [3, с. 5].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням основних тенденцій функціонування та перспектив подальшого розвитку ринку туристичних послуг України присвячено роботи вітчизняних вчених: М. Бойко, М. Босовської, О. Гальцової, В. Данильчука, М. Кабушкі-

на, В. Кицяка, Н. Коржа, О. Любіцевої, В. Мацуки, Н. Моїсєєвої, О. Покатаєвої, Г. Скляра, Т. Ткаченко, О. Трохимець, Н. Ушенко, І. Черниш, Н. Щербакової та ін.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті виступають дослідження факторів, які впливають на формування та перспективи розвитку ринку туристичних послуг, а також питання стабілізації функціонування туристичної галузі в умовах карантинних обмежень.

Завдання статті — дослідити фактори, що впливають на розвиток ринку туристичних послуг.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ринок туристичних послуг — ринок, який об'єднує усіх учасників (туроператори, турагенти, туристи) задля задоволення потреб населення в послугах, пов'язаних із відпочинком і змістовним проведенням дозвілля та подорожей [6, с. 36].

Функціонування та розвиток ринку туристичних послуг є складним динамічним процесом. На його формування впливають: політичні, демографічні, природні, науково-технічні, соціокультурні, економічні, міжнародні та інші фактори, які не мають безпосереднього впливу на формування туристичної галузі, але відображаються на ній.

Формування пропозицій на ринку туристичних послуг в Україні відбувається за такими видами туризму: дитячий, молодіжний, сімейний, екологічний (зелений), культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, спортивний, релігійний, підводний, гірський, пригодницький, мисливський, автомобільний, самодіяльний туризм. Варто відзначити, що саме ці туристичні послуги є основним драйвером формування та

Таблиця 1. Туристичні ресурси території України

Територія	Місця
Чорноморське узбережжя Миколаївської, Одеської та Херсонської областей	Очаків, Гопри, Скадовськ, Одеська група курортів: Куяльник, Лермонтовський, Аркадія, Великий Фонтан, Кароліно-Бугаз, Чорноморка, Затока, Хаджибей, Лузанівка, Приморський, Лебедевка, Мала Долина
Узбережжя Азовського моря	Бердянськ, Кирилівка
Гірські та передгірні райони Закарпатської, Івано-Франківської та Львівської областей	Свалява, Голубине, Поляна, Синяк, Черче, Ворохта, Трускавець, Моршин, Немирів, Любінь Великий, Косів, Яремче
Курортні зони Вінницької, Донецької, Київської, Полтавської та Харківської областей	Миргород, Березівські мінеральні води, Рай Оленівка, Слов'янськ, Слав'яногірськ, Конча Заспа, Пуща Водиця, Хмільник

Джерело: [4].

Таблиця 2. Динаміка туристичних потоків України, осіб

Показники	Роки					Відхилення (+/-) 2019 р. до 2015 р.
	2015	2016	2017	2018	2019	
Кількість туристів, обслужених туроператорами та турагентами, усього	2019576	2549606	2806426	4557447	6132097	4112521
у тому числі:						
в'їзні (іноземні) туристи	15159	35071	39605	75945	86840	71681
в'їзні туристи	1647390	2060974	2289854	4024703	5524866	3877476
внутрішні туристи	357027	453561	476967	456799	520391	163364

перспектив розвитку туристичного ринку в Україні.

Для розвитку ринку туристичних послуг необхідно створити певні умови, а саме: ресурсні та територіальні. В цьому контексті Україна є однією з найбагатших країн Європи. Вона омивається Чорним і Азовським морями, оточена гірськими вершинами Карпат з безліччю профільних санаторіїв, SPA курортами Закарпаття з термальними джерелами, а також степовими територіями (табл. 1) [4]. Проте, за наявності необхідних ресурсів для розвитку туризму, в Україні існують чинники, які стримують розвиток ринку туристичних послуг:

- незадовільний стан доріг та під'їзних шляхів до об'єктів туристичного призначення, недостатній рівень розвиненості та висока вартість авіаційного сполучення;

- недостатня облаштованість рекреаційних територій та невисокий рівень туристичного сервісу, інтенсивна забудова прибережної смуги, що створює додаткове навантаження на комунальну інфраструктуру та веде до забруднення узбережжя та моря;

- низький рівень інформаційного супроводження туристичної діяльності, недостатній рівень управління галуззю;

- незадовільний стан туристичних об'єктів, зокрема архітектурної спадщини;

- відсутність системної державної підтримки розвитку туристичної галузі;

- значний рівень тінізації сфери, що ускладнює протиепідемічний контроль, проте може спрацювати як певний компенсатор обтяжливості офіційних умов прийняття туристів у зареєстрованих суб'єктів діяльності;

- нецільове використання коштів від туристичного збору на місцях [7].

В останні роки Україна піднялася на 10 позицій в Індексі глобальної конкурентоспроможності у сфері подорожей і туризму й посіла 78 місце. Як зазначається в матеріалах доповіді

Всесвітнього економічного форуму в галузі туризму, Україна мала найшвидший темп зростання в субрегіоні. Зокрема, відбулось значне поліпшення ділового середовища (з 124 на 103 місце), безпеки (з 127 на 107 місце), міжнародної відкритості (з 78 на 55 місце) і загальної інфраструктури (з 79 на 73 місце) [2].

Відповідно до отриманих даних (табл. 2) можна зробити висновок, що протягом 2015—2019 рр. кількість туристів, обслужених туроператорами та турагентами, зросла на 4,1 млн осіб. Відповідно кількість іноземних туристів, які відвідали Україну збільшилась на 71,7 тис. осіб, а туристів, які виїжджали за кордон — на 3,9 млн осіб. Внутрішні туристичні потоки у 2019 р. зросли на 163,4 тис. осіб порівняно з 2015 р., що свідчить про зростання попиту на внутрішній туризм, як пріоритетної форми туризму.

У міжнародному туризмі громадяни України у 2019 р. обирали пропозиції закордонних турів, як-от: Польща, Угорщина, Болгарія, Румунія, Грузія, Туреччина, Словаччина, Німеччина, Албанія, Чорногорія, Єгипет, Об'єднані Арабські Емірати та Греція. Серед іноземців, які відвідали нашу країну переважали громадяни Республіки Молдови, Білорусі, Польщі, Румунії, Угорщини, Словаччини, Німеччини, Узбекистану, Туреччини та США.

Ситуація з COVID-19 для українських громадян обмежила вибір відпочинку за кордоном, що в свою чергу значно збільшило потік туристів на внутрішньому ринку туристичних послуг. Така ситуація зобов'язує суб'єктів туристичної галузі посилювати позиції внутрішнього туризму, а саме розвивати в країні тематичний туризм, який передбачає розвиток

сільського зеленого, культурно-пізнавального туризму та їх різновидів.

На сьогодні в галузі сільського зеленого туризму є проблеми неефективного та нераціонального використання ресурсів, які можливо подолати комплексно із залученням державних органів виконавчої влади та приватного сектора. Розвитку сільського зеленого туризму сприяють фактори, які формують пропозицію на цьому сегменті ринку, а саме: зростаючий попит мешканців українських міст у сільській місцевості; унікальна історико-етнографічна спадщина українських сіл; багаті рекреаційні ресурси; екологічна чистота сільської місцевості; відносно вільний сільський житловий фонд для прийому туристів, наявність вільних трудових ресурсів для обслуговування туристів; традиційна гостинність господарів та доступна ціна за відпочинок; можливість надання комплексу додаткових послуг з екскурсій, риболовлі, збирання ягід і грибів, катання на конях тощо.

Для розвитку культурно-пізнавального туризму наша країна має значний потенціал. На державному обліку в Україні перебуває понад 130 тис. пам'яток, із них: 57 206 — пам'ятки археології, 51 364 — пам'ятки історії, 5926 — пам'ятки монументального мистецтва, 16 293 — пам'ятки архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтні. Функціонує 61 історико-культурний заповідник, 13 з яких мають статус національних. У Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО: Софійський собор з архітектурним ансамблем, Києво-Печерська лавра в м. Київ, історичний центр м. Львів.

Одним із важливим документів щодо стабілізації функціонування та перспектив розвитку ринку туристичних послуг в Україні, внаслідок пандемії, є "Дорожня карта конкурентоспроможного розвитку сфери туризму в Україні", яка розроблена за підтримки Європейського банку реконструкції і розвитку. Основною метою даного документу є знайти способи розкриття туристичного потенціалу країни та мінімізація наслідків COVID-19 (табл. 3).

Задля зменшення негативного впливу карантинних обмежень та стабілізації ринку туристичних послуг запроваджено ряд заходів з боку держави. Так, 16 червня 2020 р. Верховна Рада України підтримала проєкт Закону "Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо дер-

Таблиця 3. Етапи розвитку туризму в Україні щодо подолання пандемії

Назва етапу	Заходи
Мінімізація наслідків пандемії COVID-19 – антикризовий план дій	<ul style="list-style-type: none"> – впровадження та внутрішнє просування добірки правил роботи для різних об'єктів розміщення та кейтерингу; – субвенції, доступні кредитні лінії, звільнення від податкових і боргових зобов'язань із метою збереження основної частини галузі; – ініціювання визначених у Дорожній карті процесів із реорганізації для туристичної статистики, управління туризмом і нормативно-правової системи, що є найпроблемнішим питанням у туризмі (закони, постанови та збірки правил)
Реорганізація та формування механізму (2021-2022 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> – формування конкурентоспроможної на міжнародному ринку системи маркетингу національного туризму, що здатна визначити заходи зі швидкими результатами; – ініціювання довгострокових процесів з укріплення потенціалу
Підвищення інформованості (2022-2026 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> – покращення міжнародного туристичного іміджу; – просування та комерціалізація провідних дестинацій з акцентом на продуктах ділового туризму (MICE) і турах вихідного дня; – розробка системи планування та створення передумов для розвитку туристичних продуктів і підвищення капітальних інвестицій
Капіталовкладення та розробка продуктів (2027-2030 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> – капіталовкладення та інтенсивний розвиток туристичних продуктів; – розбудова головної туристичної та транспортної інфраструктури; – повнофункціональна трирівнева організація туризму (національні-регіональні-місцеві туристичні організації)

Джерело: [8].

жавної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу у зв'язку з дією обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)" [9]. Вживання заходів щодо подолання пандемії на ринку туристичних послуг України може швидко відновити зростання внутрішнього туризму, що в свою чергу забезпечить додаткові надходження в бюджет та відновлення соціально-економічної стабільності як країни в цілому, так і її регіонів.

ВИСНОВКИ

Ринок туристичних послуг України має всі передумови для ефективного функціонування, щоб привабити туристів і розвивати туристичну галузь, але потрібно виправити деякі проблеми, які гальмують її розвиток. Насамперед це проблеми управлінського, економічного, екологічного, соціального та культурного характеру.

Ступінь подолання кризових явищ у туристичній галузі залежить від можливостей національної економіки, а також від стратегічних цілей туристичної політики держави, органів місцевого самоврядування та туристичних організацій. Водночас таку ситуацію на ринку туристичних послуг слід розглядати, як можливість виведення туристичної галузі на якіс-

но новий рівень за рахунок додаткових антикризових заходів з боку уряду.

Література:

1. Travel & Tourism continues strong growth above global GDP (press release WTTC). URL: <https://www.wttc.org/about/mediacentre/press-releases/press-releases/2019/travel-tourism-continues-strong-growth-above-global-gdp>

2. World Economic Forum. URL: <http://edclub.com.ua/tegy/vsesvitniy-ekonomicheskoye-forum>.

3. Жаліло Я.А., Ковалівська С.В., Филипченко А.О., Химинець В.В., Головка А.А. Щодо розвитку туризму в Україні в умовах підвищених епідемічних ризиків. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень. Київ, 2019. 29 с.

4. Козловський Р. Україна: туристичний рух — 2013. Український туризм. 2014. № 1. С. 26—28.

5. Курорти та санаторії України [Текст]: наук. практ. довід. / за ред. К.Д. Бабанов; упоряд. О.П. Тарасенко, В.С. Соколов. К.: Фолігрант, 2009. 432 с.

6. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). Вид. 3, переробл. та допов. Київ: Альтерпрес, 2005. 436 с.

7. Національний інститут стратегічних досліджень. Щодо розвитку туризму в Україні в умовах підвищених епідемічних ризиків. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf>

8. Пандемія COVID-19 та її наслідки у сфері туризму в Україні (Оновлення до документу "Дорожня карта конкурентоспроможного розвитку сфери туризму в Україні"). URL: <https://ntoukraine.org>.

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу у зв'язку з дією обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби (COVID19): Закон України від 22.04.2020 р. № 3377. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/info/JI01905A.htm

10. Програма стимулювання економіки для подолання наслідків епідемії Covid-19: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.05.2020 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-z-doopracyuvannyam-programu-stimulyuvannya-ekonomiki-dlya-podolannya-naslidkiv-epidemiyi-covid-19>

References:

1. WTTC (2019), "Travel & Tourism continues strong growth above global GDP (press release

WTTC)", available at: <https://www.wttc.org/about/mediacentre/press-releases/press-releases/2019/travel-tourism-continues-strong-growth-above-global-gdp> (Accessed 26 February 2021).

2. World Economic Forum (2020), available at: <http://edclub.com.ua/tegy/vsesvitniy-ekonomicheskoye-forum> (Accessed 26 February 2021).

3. Zhalilo, Ya.A. Kovaliv's'ka, C.V. Fylypenko, A.O. Khyminets', V.V. and Holovka, A.A. (2019), Schodo rozvytku turyzmu v Ukraini v umovakh pidvyschenykh epidemichnykh ryzykiv [Regarding the development of tourism in Ukraine in conditions of increased epidemic risks], NISS, Kyiv, Ukraine.

4. Kozlovs'kyj, R. (2014), "Ukraine: tourist movement — 2013", *Ukrains'kyj turyzm*, vol. 1, pp. 26—28.

5. Babanov, K.D. (2009), *Kurorty ta sanatorii Ukrainy [Resorts and sanatoriums of Ukraine: scientific and practical guide]*, Folihrant, Kyiv, Ukraine.

6. Liubitseva, O.O. (2005), *Rynok turystychnykh posluh (heoprostorovi aspekty) [Market of tourist services (geospatial aspects)]*, 3rd ed, Al'terpres, Kyiv, Ukraine.

7. National Institute for Strategic Studies (2020), "Regarding the development of tourism in Ukraine in conditions of increased epidemic risks", available at: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf> (Accessed 27 February 2021).

8. National Tourism Organization of Ukraine (2020), "The COVID-19 pandemic and its consequences in the field of tourism in Ukraine", available at: <https://ntoukraine.org> (Accessed 27 February 2021).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), The Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts Concerning State Support for Culture, Creative Industries, Tourism, Small and Medium-Sized Enterprises in Relation to Restrictive Measures Related to the Spread of Coronavirus Disease (COVID19)", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/info/JI01905A.htm (Accessed 27 February 2021).

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Resolution "Economic stimulus program to overcome the effects of the Covid-19 epidemic", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-z-doopracyuvannyam-programu-stimulyuvannya-ekonomiki-dlya-podolannya-naslidkiv-epidemiyi-covid-19> (Accessed 27 February 2021).

Стаття надійшла до редакції 09.03.2021 р.